

T Á R C Z A.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁBÓL.

A bizottság az akadémiai szünet alatt — tagjai majd kivétel nélkül távol levén — ülést nem tartott.

Ügyei közül megemlítendőek a következők:

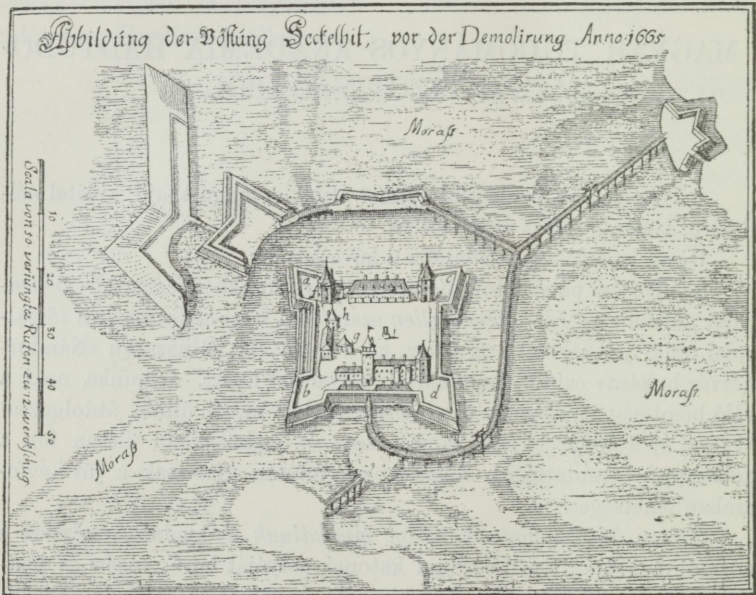
A folyó évi pályázaton dícséretet nyert munka: *Nemzeti függetlenségünk védelmezése III. Henrik ellen szerzőjéül Kiss Lajos szegedi főreáliskolai tanár jelentkezett, ugyanaz, ki a múlt évi pályázaton «Nándorfehérvár bukása» című munkájával pályadíjat nyert. A munka neki a bíráló bizottság határozata szerint visszaadtván, az általa átdolgoztott; az új átdolgozás már szintén kész és legközelebbi ülésen fog a bizottságnak bemutatattatni. Közlése ezek folytán már csak a jövő évfolyamban lehetséges.*

*Zrínyi Miklós hadtudományi munkáinak új kiadása, melyhez a kiadással megbízott előadó Zrínyi katonai pályáját leíró, vezéri és hadtudományi irodalmi működését tárgyaló bevezetést írt, már november elején sajtó alá kerül, hogy a karácsonyi könyvpiacra megjelenhessen. A bizottság lépéseket tett az iránt, hogy a magyar hadtudományi irodalom e remeke a «Hadtörténelmi Közlemények» előfizetői által igen mérsékelt, legalább is *fele áron* legyen megszerezhető. Részleteket erre nézve a legközelebb kibocsátandó előfizetési fölhívás fog tartalmazni.*

A *Hadtörténelmi Múzeum* tárgyában készülõ emlékirat a november havi ülésen fog a bizottságnak bemutatattatni.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Székelyhid lerombolása 1665-ben. A lefolyt gyakorlatok alatt Ő Felsége a király Székelyhidon lakott, mi által e hajdan nevezetes hely kiváló érdeklődés tárgya lett. Ez okból időszerűnek tartjuk Székelyhid várának lerombolás előtt irajzát bemutatni, s akkori állapotáról, valamint lerombolása körülményeiről egykorú tudósítások nyomán megemlékezni.

SZÉKELYHID VÁRA 1664-BEN, A LEROMBOLÁS ELŐTT.

Székelyhid a XVII. században az erdélyi fejedelmek alatt álló erősek közé tartozott ugyan, de közelsége Nagyváradhoz, mint nemkülönbön előnyös fekvése, melynélfogva Nagyvárad védelmére befolyást gyakorolt, e fontos végvárral szorosabb kapcsolatban tartották.

Innét magyarázandó, hogy a török, mihelyt 1660 augusztus 25-én Nagyváradot hatalmába ejtette, kezét azonnal Székelyhid felé is kinyújtotta; míg azonban Papmező, Sólyomkő és Szent-Jobb aránylag könnyen jutottak Ali pasa birtokába, Székelyhid vára, mely időközben császári helyőrséget vett föl, nem jutott a török hatalmába.

A hajlandóság, Székelyhidat megtámadni, Ali pasánál ugyan nem hiányzott, de első kísérlete, melyet fölfegyverzett oláh parasztok s némely török csapatok által tétetett, *Borbély Albert* várnagy éberségén és vitézségén megtört, később pedig, midőn a várban már császári helyőrség volt, Leopolddál a béke még főnnállván, Ali a császári csapatok ellen a harczot fölvenni tanácsosnak nem vélte.

Midőn azonban 1664-ben Montecuccoli híres szent-gotthárdi győzelme után a szerencsétlen emlékű vasvári béke megkötöttet, annak egyik feltételéül a török által Székelyhid lerombolása is kikötöttet. A császári kormány a Magyarországra oly káros többi feltételek közt ezt is elfogadta s evvel Székelyhid sorsa el volt döntve.

Székelyhid vára 1595-ben az Ér által képezett mocsarak közepette épült, melyek mélysége átlag 18 láb volt, de voltak oly helyek is, melyeken a mocsár 24, sőt 30 láb mélységgel is bírt.

Az alapépítmények szélessége 14 láb, a falak vastagsága a mellvédek koronájánál 6 láb volt; a falak kitünő téglából és jó kövekből épültek és a rombolással megbízott hadmérnök, *Szicha Lukács György* véleménye szerint oly erősen tartottak, mintha az egész egy sziklatömeg lett volna. Szicha mérnök, kitől rajzunk is származik, a rombolás művét nagy sajnálattal hajtotta végre.

A vár alakját rajzunk mutatja; a szöglet-bástyák közül az *a* betűvel jelzett *Vezér*-bástyának, a *b* alatti *Kereki*-bástyának (Kereki helység után), a *c*-vel jelzett *Doboló*-bástyának, végre a *d* alatti negyedik *Telegdy*-bástyának neveztetett. A vár belsejében meg van még jelölve *e* a lázadók tornya,¹⁾ a tűzér-szertár *f*, a száraz malom *g*, a sütökemence *h* és a kút *i*.

A vár külső művekkel is bírt; így a *Vezér*-bástya előtt, hol régente a főbejárat volt, ennek védelmére egy ollómű volt építve, előtte falazott contrescarp és sikan; az északi arcza előtt egy hasonló kisebb mű, végre a *Doboló* bástya előtt egy hídfő. Az erős czölöpökre vert fahíd a *Doboló*-bástya előtt szétágazva jobbra a külső művekhez, balra, a vár déli arcza elé kerülve, a főkapuhoz vezetett.

Főlszerelése a várnak kitünő volt, mit a hadi szerek nagy mennyisége mutat, melyek a lerombolás előtt, a jelen füzetben közölt leltár szerint,²⁾ Nagy-Károlyba vitettek.

A vár lerombolásának a megállapodások szerint még az 1664-ik év folyamában kellett volna végbemenni s az evvel megbízott gróf Rothal császári biztos meg is jelent Szatmárban, hogy Apaffy Mihály erdélyi feje-

¹⁾ Lásd az alábbi közleményt.

²⁾ Lásd «Hadtörténelmi Okmánytár» a füzet végén.

delem és a nagyváradi pasa követével a végrehajtásra nézve meg-egyezzem.

A helyőrség, mely ez idő szerint (a lázadás folytán, melyet alább közlünk) az erdélyi fejedelem csapataiból állott, bele is nyugodott a lerombolásba, de előbb négy havi hátralék zsoldjának kifizetését követelte, s ama hely megjelölését kívánta, hova Erdélybe vonúlhat, mivel a fejedelem szolgálatában továbbra is megmaradni szándékozott. Miután ez ügyben még Apaffy Mihály fejedelem elhatározását kelle bevárni, a lerombolás a következő évre maradt.

A bontási munkálatokat Szicha Lukács György hadmérnök 1665 január 9-én kezdette meg a Vezér-bástya és az északi arcz előtt levő külső védőművek lerombolásával. A bontáson 24 aknász mellett nagyszámú kézi munkás dolgozott. Összesen 32 akna furatott, melyhez 60 mázsa lőpor használtatott föl; a repesztő aknák közül csak egy sikerült rosszul, de emberéletben kár nem esett.

Február 1-én a nagyváradi pasa egy küldöttsége jelent meg a munkálatok színhelyén, hogy azok előhaladásáról meggyőződést szerezzen. A rombolást vezető Szicha mérnök a küldöttséget megvendégelte, majd őket — mint nézőket — a bejáratnál szemben levő toronyban elhelyezvén, a vár utolsó szögletbástyáját, a Kereki-bástyát, szemök előtt robantotta föl.

A vár összes művei és épületei február 5-ig leromboltatván, a törmelék nagy része elhordatott s végre a hidak folyóújtattak.

Szertelhányt romok jelezték ezután a helyet, hol hajdan Székelyhid erős vára állott.

Katona-lázadás Székelyhidon. A XVII. századbeli császári zsoldos katonák fegyelme fölötté rossz lábon állott és a katona-lázadások napirenden voltak. Egy ily lázadásról, mely Pápát majdnem török kézre adta, már korábban megemlékeztünk;¹⁾ a székelyhidi lázadás e fontos várat a császári kormány kezéből Apaffy Mihály erdélyi fejedelem birtokába juttatta.

A csapatok, melyek 1663-ban Székelyhid helyőrségét képezték, a De Souches, Strozzi és Cobb ezredekhez tartoztak; a vár parancsnoka *Tieffenthal* báró alezredes volt.

November 24-én este Tieffenthal alezredes egy Rivason (River-son?) nevű De Souches ezredbeli századossal és egy jezsuita pappal borozgatott, midőn a De Souches ezred egy őrmestere neki a készülődő zendülésről jelentést tett. A zendülők élén néhány közember és egy

¹⁾ Hadtörténelmi Közlemények 1888. I. évf. 485—489.

dobos állott; szándékuk az volt, hogy a legközelebbi riadó alkalmával — mit Tieffenbach gyakran elrendelt — tisztjeiket leölik és a várat Apaffy Mihály embereinek átadják.

Miután az ezred tisztjei a várparancsnokot biztosították, hogy ez alig lesz komoly dolog, Tieffenbach az egész dolgot másnap szándékozott megvizsgálni.

Ámde éjjel után a Doboló-bástya mögötti toronyból, hol a zendülők összegyűltek s mely később a «lázádok tornyának» nevezetett, puskalövés mellett előtörték a lázádok, a főőrséget megrohanva hatalmukba ejtették (mi közben két ember lelövetett), s az erőd többi őrhelyeire is saját embereiket helyezve, a várat tényleg elfoglalták, a tiszteket pedig fogságba helyezték.

Tieffenbach alezredes már nem juthatott a többi tisztekhez, mert lakásának bejárait a lázádok őrizet alatt tartották. A lázádok ezalatt a piacon összeállottak s midőn Tieffenbach látta, hogy a lázádasban mindhárom ezred összes legénysége részt vesz, a már említett őrmester által alkudozni kezdett velök, kívánságaikat tudakolva.

A lázádok hátralékos tizennégy havi zsoldjukat követelték; Tieffenbach biztatta őket, de a lázádok puskalövésekkel feleltek.

Az alkudozást most a jezsuita pater vette át, de a lázádok kijelentték, hogy pénzt akarnak, mit ha nem kapnak, a tiszteket reggel meztelen kilövik a várból. Később ezt oda módosították, hogy az egész pénz követelésétől elállanak, de a tiszteknek a várból ki kell takarodni.

Eközben hajnalodott s a lázádok most küldöttséget menesztettek a várparancsnokhoz, hogy a kulcsokat elkérjék; e mellett előadták, hogy 14 havi zsoldjuknak az alezredesnél kell lenni s hogy ők az ajánlott 1—2 havi illetékkal meg nem elégedhetnek.

Az alezredes kijelentette, hogy a kulcsokat csak erőszakkal vehetik tőle el s hogy több pénze, mint két havi illeték nincs, de rajta lesz, hogy hátralékukat mihamarabb megkapják s a zendülés következményeit is elengedi nekik.

Ugyanezt ismételte Tieffenbach az egész legénység előtt, de hiába. A zendülők agyonlövésssel fenyegették, majd a kulcsokat tőle elvéve, tisztjeivel együtt a vár kapuján kilökték.

A lázádok ezután elszedték a parancsnok és a tisztek ingóságait s a talált pénzt maguk közt fölosztották; egy-egy legényre 28 firt jutott.

Parancsnokul előbb egy ezreddobost, majd egy Strozzi-ezredbeli számvivőt kiáltottak ki.

Tieffenbach tisztjeivel Szatmárba ment Cobb ezredeshez, ki megkísérelé a zendülők lecsillapítását, de fáradsága kárba veszett. A lázádok

még akkor sem engedtek, midőn a vár előtt egy Bécsből küldött tiszt jelent meg, s nemcsak az egész hátralék-zsoldot, de a császári kegyelmet is följánlotta. A lázadók nem hittek a kegyelemben s a várat nem adták át.

1664 újév napján megjelent végre a várban Apaffy Mihály fejedelem követe, ki a lázadóknak — bár 500-an voltak — fejenként 10 tallért s mindegyiknek új ruhát osztott ki.

A lázadók ekkor a várat fölszerelésével együtt átadták Apaffy tiszteinek s a fejedelemnek hűséget esküdtek.

Így került Székelyhid Apaffy Mihály fejedelem kezeibe; de nem sokára, mert a vaskövér béke, melyet a fejedelem is elfogadott, Székelyhid lerombolását határozta, mi 1665 elején, mint fentebb láttuk, végre is hajtatott.

A magyar nemzet katonai tulajdonságairól. A magyar nemzet jellemzésével foglalkozó iratok száma igen nagy, de oly mű, s hozzá még török mű, mely kiválóan a magyarok harci és katonai tulajdonságait tárgyalja, tudunkkal eddig még nyilvánosságra nem került. Pedig ép a törökök, kikkel százados küzdelmet folytattunk, majd ismét velök szövetségben állottunk, voltak talán leginkább jogosítva e tekintetben véleményeket nyilvánítani. Ezért nem tartjuk érdektelennek egy 300 év előtti török író véleményét a magyarokról röviden megismertetni.

A török munkában, melyről itt szó van,¹⁾ az első hat oldal Magyarország rövid földrajzi áttekintését tartalmazza; a hetedik oldal, azon czím alatt, melyet közleményünk élére tettünk, a magyarok következő jellemzését adja:

A magyar igen harcias nemzet, mely ezelőtt sem királyljal, sem vallással nem bírt, és a tatároktól, kik a Don mellett laknak, származik. Régebben azon szokás uralkodott náluk, hogy az újszülött fiúgyermek állára egy tüzes vassal bélyeget nyomtak, hogy ha a gyermek felnő, szakálla ne lehessen, és így hadi szolgálatra alkalmas legyen.

Többnyire nyers húst és gyökeret esznek; ruházatuk vászonból és birkabőrből áll, fejükön különleges formájú sapkával.²⁾ Ha háborúba

¹⁾ Drezdában a szász királyi könyvtárban 20. szám alatt van egy török földrajz, mely Nagy Szulejmán parancsára Németország és Magyarország bővebb ismertetésére állítottott össze; ebből vesszük a magyarok jellemzésére vonatkozó s alább közölt sorokat.

²⁾ E sapka (kalpag) szintén valamely, valószínűleg nemesebb, állatbőrből készült.

indúlnak, feleségeiket és gyermekeiket magokkal viszik és az ütközetet mindég óriás kiáltással kezdik meg, mint a vakok.¹⁾

A magyar nemzet rendkívül heves természetű és a határoszágokkal folytonos harcban él.

Manapság²⁾ szeretnek nagyon szép czifra ruhákat és fegyvereket viselni és lovaik iránt nagyon odaadók. Ruházatuk szabása olyan mint az ozmán határszéli lakosoké, és csakis a kalpag, melyet másként felhajtva viselnek. különbözteti meg őket egymástól.

Az asszonyok bő, többnyire fehér inget, melynek gallérja fonott arany és ezüsttel, gyöngyökkel és drágakövekkel van kivarrva, és az ing fölött gazdag felső ruhát viselnek.

Télen át kemenczék³⁾ mellett melegednek; ételeik többnyire nagyon fűszerezsek, az eledelben mértékletesek.⁴⁾

A magyar nyelven kívül az országban még a törököt, bosnyákot és németet beszélik;⁵⁾ különösen Budán és annak környékén törökül és magyarul igen sokan, németül csak kevesen beszélnek.⁶⁾

Pénznemük az arany; ennek egy más fajtáját pencenek (péncz) hívják, melyből 100 tesz egy piaszttert. Egy további pénznemet balakának (poltura) hívnak, melyből 200 megy egy piasztterre.

Magyarországnak a németeket illető része évenként vámilletékekben 60,000 aranyat, egyéb adókban pedig 32,000 piaszttert hoz, ezenkívül még 32,000 piaszttert fizet az ország bojárjának.⁷⁾

A magyar hadsereg gyalogságát hajdúknak hívják, kik lőfegyverül a német muskétát használják; a lovasok általában huszároknak neveztetnek. Ezeknek azonban három fajtája van: egy része lándzsát és kardot, másika sisakot és vaspánczélinget, míg a harmadik rész szűk ruhát visel, mely az üldözést szintűgy mint a futást megkönnyíti.

A huszárok úgy magukat mint lovaikat a legkülönbözőbb állat-

¹⁾ A csatakiáltás minden nemzetnél megvan, egyet sem ismerünk, mely szótlanul kezdene harcolni.

²⁾ Tehát Nagy Szulejmán idejében.

³⁾ Az agyagipar nagyon régi időkre visszanyúl és ez időben már magasabb fokon állott.

⁴⁾ Mint minden keleti nemzet.

⁵⁾ A latin nyelv nem említettik; pedig jobban el volt terjedve, mint akár a török, akár a német.

⁶⁾ Természetes, hogy Budán, az ország központján, hol a török és magyar nemzet folytonosan érintkezett, eme két nyelv volt az uralkodó.

⁷⁾ Kit ért ezalatt a török író, a királyt-e vagy mást, nem tudjuk.

bőrökkel díszítik föl, hogy az ellenséget vad kinézésekkel megfélemlítsék; kalpagjaik mellé pedig érdemeik arányában különböző számú kócsagtollakat tűznek.

Ezelőtt 50,000 emberrel is vonultak a harcza, de most 8000-nél többet alig tudnak összehozni, s azt is csak végszükség esetén.

A német császár és király nem tudja őket megfékezni, épen mivel oly harcziás nemzet és nagyon bölcsen nem igyekszik őket a háborúra nevelni és kitaníttatni. Bár a németeknek alá vannak rendelve, nem szeretik azokat legkevesébbé sem, és mint ellenséggel élnek és érintkeznek velök.

Az ütközet első hevében a magyar katona vak bátorsággal támad, de ha az ellenséges sereg az első rohamot nyugodtan és keményen kiállja és néhányat közülök visszaver, akkor megfordúlnak, és többé nem vezethetők előre.¹⁾

A magyar várakban német, míg az izlam területéhez tartozókban török őrségek vannak.

Legjobban vannak megszállva: Buda, Pest, Kanizsa, Pétervárad, Székesfehérvár és Temesvár; vajdáik mindig magyarok, soha sem mások.

A vagyont mindig a fiúk öröklik, és ha nincsenek, úgy a fiscus, a leányok soha sem.

A mi vallásukat illeti, az többféle, úgymint: kálvinista, luteránus, örmény, római katolikus. Az arianusok a többiekkel valamennyivel ellentétben állnak, mivel azt tanítják, hogy Isten három személyben van, míg a többi vallás csak egy Istent ismer. Az anabaptisták azt hiszik, hogy az embernek csak ennie kell, hogy az életet élvezze, nincsenek feleségeik, hanem nők és férfiak elkülönítve élnek és csak templomaikban találkoznak.

Így végződik a Magyarországot tárgyaló fejezet.

Gömöry.

Hadi kiáltvány az 1789-ik évi török háború idejéből. A Tsászári 's Királyi Apostoli Felségnek Részéről, tudtokra adattatik ezzel a' Török Birodalom Határin találkozó, 's Napkeleti Egyháztól függő Keresztényeknek, mind papi, mind világi Renden lévőeknek általjában; különösen pedig Moldva, 's Oláh országban, 's a' környül-fekvő Tartományokban találkozó Metropolitáknak, Ersekeknek, Püspököknek,

¹⁾ Ez az állítás igen merész, mert a hadtörténelemből, a Nagy Szelejmán ideje alatt történt eseményekből is, nem egy példát vehetünk, hol magyar csapatok a törökök által visszavetve, mindannyiszor újult erővel támadtak az ellenségre.

Archimandritáknak, Igumeneknek, a' többi egész Klastromoknak, és világi Papságnak, az ország Bojárjainak, az egész Népnek, 's minden Lakosoknak, akármí Renden, 's Tisztben legyenek :

Hogy, mivel a' Török Birodalom ellenségesen az Orosz Tsászárnéra támadott, 's ő Felsege a' Romai Tsászár, mint Orosz Tsászárnénak hí Frigyesé, Maga Részéről is Fegyverhez kapni, s' Hadi-seregét a' Török ellen Hartzra kiállítani kételeníttetik, ő Felségének könyörülő Kegyelmessége a' Hadnak Tüzéből támadó, 's mind a' Jóságokkal-bíró, mind a' szántó vető Embereket el-nyomorító keserves Következéseket előre jól meg-fontolta. Ez okra nézve távol vagyon ő Felségének szándékától, hogy az említett Tartományokban találkozó, 's a' Napkeleti Egyházat követő Keresztényekhez érkezhén, nékik áltljában valami Kedvetlenséget okozzon, 's őket Házoktól, Marhájoktól, Jóságoktól, saját Vagyonjoktól meg-foszsza, sőt inkább el-tekéllette magában, hogy valaki az ő Házában, Klastromában, Plebániáján tsendesen meg-marad, maga Kereskedését, vagy más Polgári, avagy Egyházi Hivatalját békével tovább folytatja, 's végtére minden Maga-viselésével a' Tsászári 's Királyi Hadi-sereghez barátságos szolgálatra-való Készségét meg-bizonyítja, azt szintén úgy, valamint az ő született Jobbágját, a' maga hathatós általma alá fogadja, melly alatt az után kiki az ő Kereskedését, Dolgát, 's Hivatalját mindenütt békével, 's minden Bontakozás nélkül, mint az előtt, tovább is folytathatja. Kiváltképen akarja pedig ő Felsege, hogy az említett Napkeleti Egyháztól függő Keresztényeket az ő Religiójokra, 's Egyházi szokásokra nézve leg-kiszebben is meg-keseríteni, vagy háborgatni senki ne merészelje : hogy azoknak Templomai, klastromjai, 's ezeknek Filiálsai az hozzájuk tartozandó Fundátziókkal, 's Jövedelmekkel fenn-tartassanak : azoknak főbb, és kissebb Világi Papjai, Szerzetesei, Rendeknek, és Jóságoknak minémúsége szerint, az ő akkori Jussok szerint védelmeztessenek.

Nem különben a' Bojárók, és Fundusokkal-bírók az elébb említett Tartományokban, Moldvában, és Oláh országban azon módon, a' mint hajdan a' Magyar Jurisdiction-alatt valának, minden Prærogatívájokban mint a' Magyar Nemesek meg-tartassanak ; a' Városok az ő saját Jóságaikban, más előbbeni Jussokban, Helybéli szokásokban általmazzassanak. Ezek felett annyira terjed ő Felségének szándéka, hogy minden Lakosnak áltljában megengedi, a' ki az Ország szolgálatjára alkalmatosnak találatik, vagy arra alkalmatossá teszi magát, hogy mind az Hadi, mind a' Civilis Tisztségekre fel-emeltethessék, 's minden egyéb Prærogatívákban, mellyekkel ő Felségének örökös országaiban a' Tsászári Jobbágyok önnön Hasznokra élnek, részt vehessenek. Azok ellenben, a' kik

az ő Vagyonjokat, Házokat, 's lakó helyeket, Kereskedéseket, Mesterségeket el-hagyják, idegen Tartományba szaladnak, 's rövid idő alatt vissza-nem térnek, minden Vagyonjokat, 's Jóságokat el-vesztik, mellyek azok között, kik az ő Házoknál, 's El-éléseknek keresete mellett békével meg-maradtak, de ugyanazon Egyháztól függő Keresztények között azonnal közönségesen fel osztatnak. A' kik pedig minden józan vélekedés ellen, a' Tsászári Hadisereg ellen leg-kissebbet-is ellenséges képen mérészelnének tselekedni, azok ellenségnek ítéltessenek, s' Feleségeikkel, 's Gyermek-eikkel együtt felette keményen büntetődjenek.

Hogy tehát Tudatlansággal senki ne mentegethesse magát, a' fellyebb említett, 's más egyéb Török Birodalmi Tartományoknak Bémenetelén találkozó, 's Napkeleti Egyházat követő Keresztényeknek mind ezek ő Felségének tulajdon Parantsolatjára mi általunk, kiknek fő igazgatására bízta ő Felsége egész Hadi-seregét, nyilván ki-fognak hirdettetni, 's azért kiki Kötelességének tartsa, hogy az erre nyomatott ő Felsége Petsétjének engedelmes legyen. Fő Hadi-vezér Gróf Lacy.

K. L.

Adatok az 1797-dik évi nemesi fölkelés történetéhez. Ismeretes részlet a francia háború történetéből, hogy a magyar rendek 1796-ban roppant segílyt ajánlottak meg Ferencz királynak; sőt, midőn a francziák már magát Bécsset is fenyegették, nemesi fölkelést is rendeltek és szerveztek, noha e fölkelés elébb a leobeni fegyverszünet (1797, ápr.) majd a campoformiói béke (1797, okt.) miatt fölöslegessé vált.

A begyülekezett fölkelő nemesek 1797 tavaszán és nyarán az ország nyugoti megyéiben (Vas, Sopron, Moson, Pozsony) állomásoztak. Ez időből néhány *eredeti* írat van birtokomban, melyeket annyival inkább közlendőknek vélek, mivel némi világot vetnek a fölkelő seregben uralkodott fegyelemre és rendtartásra.

Az iratok száma *nyolcz*, melyek közül *egy* hivatalos levél, *hat* «rapport» és *egy* «Regement Parantsolat». A keltezést tekintve, ez iratok 1797, június 12-dikétől július 18-dikáig terjednek, s közülök egy darab egész íven, hat darab félíven, egy darab pedig negyedíven van kiállítva. Időrendben az iratok szó szerinti másolatban a következők:

1. sz. «Regement Parantsolat». — *Kívül*: «Obester Divisiojának. 1-ő, 2-ik Escadronyoknak.» *Belül*: «Regement Parantsolat.»

Mivel az Regement nem egy seregben, hanem szakaszonként fog utazni, azért szükségesnek találtatott, hogy a Kapitány urak az Svadro-

nyokbeli Legényeknek 16-tól utolsó Juniusig járó hónap pénzeket az Regiment kaszszájától magához vegyék, és a legénységet minden ötödik nap előre fizessék ; ide értvén az mars által elkelendő ló-portiókért való pénzt is.

Ámbár minden századhoz egy Furir, ki a szükséges eleségektől (eleségekről) rendelise(ket) teend, fog idéztetni, mindazonáltal minden Divisionak a magát elő adott szükségekre, úgy mint forspontosoknak kielégítésekre 100 forintok fognak kiadattatni, mellyekről a furir számot adni fog.

Reméllyvén, hogy az sátorok, bográtsok és vasfazikak el fognak készülni, minden Svadronhoz két társzekér készítettett ; de mivel az főlebb nevezett szükséges eszközök még hibáznának, egy egy szekér minden századhoz elegendőnek ítéltetvény, rendöltetik.

Azok, kik terhessebb nyavalákban szenvednek, Posonyból az Irgalmas barátokhoz tétessenek le ; a kiknek pedig betegségek az utat megszenvedhetik, forspontos kotsik által az svadronyok után mozdítassanak.

Az Rabok gyalog fogják útjokat tenni, kivévén ha valamellyiknek az alája rendelendő forspontot meg fizetni szándéka és módja volna.

Minden Divisio egy főtiszt urat és ezzel minden Svadrony egy ösmeretes jó maga viselető káprált négy közemberrel az kvártélok el intézésére előre külgyon, ezen főtiszt úrnak az kapitány urak az Svadronyoknak valósságos Standját általadni fogják, hogy e szerént nem tsak az kvartirok az Legénségnek számáho képest alkalmatossan fölőszat-hassanak, hanem az eleség és ló portzio eránt-is képes rendelések tétet-hessenek, főképp vigyázni fog az előre járó főtiszt úr, hogy minden legény részire fél funt hús előre parantsoltassék ; hogy pedig mind az emberek, mind pedig lovakra nézve az Escadron Stand tökéletes legyen, főtiszt urak a lovaiknak számát, kiket magokkal fognak vinni, az kapitány uraknak jókor beadják.

Többnyire Titt. Bozogány és Zolnay urak, hogy a Divisiókat a marsban tartandó regulákra bővesebben oktassák, kérettetnek.

Minden Svadronybul előjáró, az az avandgarda, egy kaprál négy közemberrel rendöltessék, az bagáziás szekerek pedig az Svadronyokat minden hol követni fogják ; ezek után hasonló kép egy kaprál és 4 insurgentusbul (így!) álló ariergarda rendöltessék, kik is kötelességeket Titt. Bozogány és Zolnay uraktul meg fogják érteni.

Kétség kívül úgy fogja magát viselni ezen mars alkalmatossággal az nemes fölkelő sereg, hogy kiki díszes nemes Rangját szeme előtt tartvány, minden alkalmatosságot, mellyben betsülete szeplőzhetik, vigyázva

el fog kerülni; mindazonáltal, hogy az T. N. Vármegye az Insurgens nép magaviseletéről bizonyossá tétethessen, az Kapitány urak minden stationalis helységtől arról, hogy az ott kvarté tartó nemes sereg mindent kifizetett, és senki között semminemű excessust el nem követett, bizosságlevelet kérni fognak minden reménytelen esetre, ha ne talántán vagy a legénség maga közt, vagy pedig Gazdáikkal némünémű viszálkodások magokat előladnák, ezeknek tsöndes elintézése az Svadron vezérlő Kapitány urakra bízattatik; az lovaknak tartására s azoknak gondviseléséről, de leginkább a lovak háta föltörésének elkerüléséről való szükséges oktatásokat, hogy az Svadronyoknak értékre adják, Titt. Bozogány és Zolnay urak requiráltatnak is azért.

Az következendő napoktan egyebet nem fognak az Svadronyok gyakorolni, hanem tsak az rendes föl és le nyergelésnek módját.

Az Kapitány urak az Strásamestereknek meg fogják parantsolni, hogy minden kiindulás és berukkolás előtt az Legényeknek neveit felolvassák és őket az imádsághoz intézzék, úgy tovább szalásaikra elrendeljük, vagy utnak indítsák, és ez szerént ha további parantsolatot indítások felől az divisiók, vagy Svadronyok az regementz kommandótól venni nem fognak, az által küldött mars designatio szerént 16-dik Juniushan a kirendölt Statiokat követni fognak (így!).

Azomban szükségesnek láttatik, hogy minden Svadrony indulása előtt az általtvett széna és zab iránt a kerületbeli Szolga Bíró urakkal komputusok elvégezvén, ugyanazon Szolga bírók által magokat quietáltassák.

Költ Tallóson 12-dik Juniushan 1797.

Gróf Amadé Ferenc Fő Strása Mester úr távol létele mijatt Olgyai Ignätz s. k. Kapitány.

2. sz. Kívül: «Obrist Első Escadronbéli Commendans Kapitány Urnak. Ex offo.» — Belül: «Mivel már el mult egy hete, hogy a' Cassánál lévő Strázsa szolgál, arra való nézve kérettetik Obrist Első Escadronbéli Kapitány Úr, méltóztassék az eddig szolgált Köz-Embereket felváltatni, és Más 12 Köz Emberből és egy V.-Kaprálból álló Strázsat Simoncsics Kaprál mellé adni, a' kik ismét egy hétig fogják a' Cassa mellett kötelességeket tenni. Költ Fél-Toronyba 23-dik Jun., 1797. Georch Illés s. k. R. Adjutans.»

3. sz. Kívül: «Regveli Rapport. Obrist Első Svadron.» — Belül: «Obrist Első Svadrony. — Regveli Rapport. Alázatosan jelentem, hogy Torner József káprálsága alatt lévő Legénység közt találtatnak úgy mind Csernyánskj, Hrabinskj és Kováts Mihály, kiknek Lovainak hátai el vannak romolva, nem különben Csernyánskj József nyerge igen hibás és úgy

mondván el vagyon törve, Molnár Mátyás Lába dagatt. Az többi káprálság alatt semmi hiba nem találtatik sem Lovakban, sem pedig Legénység közt. Sig. Kelt (helynév hiányzik) die 26-a Juny, 1797. Caspar Szüllő, s. k. Vmgster.»

4. sz. Kívül: «Obrist Első Svadrony. Regveli Rapport.» — Belül: «Obrist Első Svadrony. — Regveli Rapport. Alázatosan jelentem, hogy kivén négy káprálságot többi Rapporttal meg nem jelent. Ami pedig ezeket illeti, semmi újságot nem hoztanak. Azért érdemes volna az káprálságot nagyobb vigyázásra és kegyes parantsolatoknak bétellesítésére Vitéz Kapitány Úr által inteni. Mellyet alázatosan jelentem. Sig. Baunhager (?) Die 26-a Juny, 1797. Caspar Szüllő, s. k. Strása Mester.»

5. sz. Kívül: «Regveli Rapport. Obrist Első Svadron. Die 28-a Juny 1797.» — Belül: «Obrist Első Svadrony. Regveli Rapport. Alázatosan jelentem, hogy Torner József káprálsága alatt lévő Csernyánskj József Legény Lovának háta föl legyen törve. Az többi káprálság alatt semmi Újság nem találtatik. Másodszor jelentem, hogy Kassánál lévő Strását föl váltottam és rendeltem minden káprálságbul egy Legént, úgy mind Káprált Torner József, Reviczky Nánd., Nagy Ferencz, Budaj Ferencz, Paunác József, Miszáros Mihály, Rádj József, Kerekess Mihály, Gáspár János Köz Emberek mellett. Alázatosan jelentem. Sig. Sombathely, 28-a Juny, 1797. Caspar Szüllő, s. k. Strása Mester.»

6. sz. Kívül: «Regveli Rapport. Obrist Első Svadron. ddo 29-a Juny, 1797.» — Belül: «Obrist Első Svadrony. Regveli Rapport. Alázatosan jelentem, hogy Pauli Istvány káprálsága alatt lévő Legénynek, úgy mind Knoll János Lovának háta meg turósodott. Másodszor Simonsits jelenti, hogy az alatta lévő Legénység, úgy mind Gönczöl Károly igen nagy fájdalmat érez az szájában, Toth Ferencz Lovának háta föl dgatt, az többi Legénység igen panaszkodik az széna végett, hogy az Lovaiknak szemei igen follynának, mellyet alázatosan jelentem. Sig. Sombathely, 29-a Juny 1797. Caspar Szüllő, s. k. Strása Mester.»

7. sz. Belül: «Jelentés. Az én káprálságom alatt lévő Vürczler Gottfrid, Szuscsak Mártony, Kollarovics János és Knoll János, az Lovaiknak háta föl törése miatt maj napon ki nem mehettek exercizirozni. Sig. Sombathely, 17-dik Julius 1797. Pauly Istvány, mp. Kaprál.»

8. sz. Kívül: «Regveli Rapport. Obrist Első Svadrony. ddo 18-a July 1797.» — Belül: «Obrist Első Svadrony. Regveli Rapport. Alázatosan jelentem, hogy beadott Kápráloknak Reportjaikból éppenségesen semmi Újság ki nem tetczik, hanem egyedül az panasz az rosz széna végett. Sig. Sombathely, Die 18-a July 1797. Gáspár Szüllő, s. k. Strása Mester.»

Király Pál.

Magyar huszárok az orosz udvarnál. 1833 szeptember 16-án a király Münchengrätzben vendégül fogadta I. Miklós orosz czárt s őt ez alkalommal a 9. huszár ezred tulajdonosává nevezte ki.

A czár az ezred akkori parancsnokát, Wrbna László ezredest, egy magyar huszár ezredesi egyenruha s magyar huszártiszti fölszerelés beszerzésével bízta meg, fölkérvén őt, hogy ezeket neki itt hagyott lovaival együtt megküldje.

Az egyenruhát és a lovakat Farros huszár őrmester és Gábor köz-huszár vitték Szt.-Pétervárra. Az őrmester az úton s Szt.-Pétervárott az udvartól való teljes ellátás mellett naponta 20 frtot kapott; elhelyezve a czári palotában volt, hol két küldöncz, egy fölnyergelt ló és egy kocsi állott rendelkezésére. Szt.-Pétervár nevezetességeit egy orosz testőrtiszt mutogatta meg neki, s szabad jegyet kapott az udvari színházakba. Bemutattatott a magyar huszár a czári családnál is.

Elutazásakor Farros őrmester az 5. osztályú Szt.-Anna rendet, egy lapos arany ismétlő órát, és 50 darab aranyat kapott. Lübeckig hajón, innét Prágáig postán utazott, mindenütt a czár költségén.

Lövegmentés. Midőn az 1809-ik év május 8-án az osztrák-magyar csapatok Szt. Dánieltől visszavonultak, egy három ágyúból álló félüteg visszamaradt s az ellenség kezeibe került. Az ellenségnek azonban nem voltak kéznél lovai, s az ágyúk egyelőre egy francia lovas őrizete alatt helyeiken maradtak.

Akkor érkezett oda az Ott magyar huszárezred egy járőre, mely Csontos Imre tizedes vezetése alatt Tóth János, Németh István és Bally Pál huszárokból állott. Csontos tizedes rögtön észrevette, hogy ezek a mi lövegeink, s minden megfontolás nélkül a francia lovasra csapott, ki a meglepetés miatt alig védekezővén, néhány pillanat mulva holtan bukott le lováról.

A négy huszár most leszállott, s Csontos tizedes, ki az ágyúk kezelését már látta, az ágyúkat társai segítségével azonnal megtöltötte s előbb a közeledő lovasokra, majd az ágyúk visszafoglalására siető gyalog osztagokra oly jó eredménnyel tüzelt, hogy az ellenséget mindaddig távol tartotta, míg az ágyúszóra segítség érkezett és az ágyúk elvitethettek.

Csontos tizedes az arany, társai az ezüst vitézségi érmet kapták jutalmul.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Gróf Teleky József «A Hunyadiak kora» című művének VI. kötete. A Magyar tud. Akadémia történelmi bizottságának megbízásából írta dr. Csánki Dezső. I. köt. Budapest, 1890. Kiadja a Magy. tud. Akadémia. XII. + 790. lap. Ára 7 frt.

A Magyar Tudományos Akadémia 1886 ápril 19-én Thaly Kálmán indítványára elhatározta, hogy gróf Teleky Józsefnek a Hunyadiak koráról írt nagy művét befejezteti s mindenek előtt a csonkán maradt földrajzi VI. kötetet kiegészíteti. A munkával a bizottság dr. Csánki Dezsőt, az országos levéltár fogalmazóját bízta meg, ki «Mátyás király udvara» című kisebb munkájával már előbb figyelmet gerjesztett, s magát mint a Hunyadi-kor egyik buzgó s avatott kutatóját mutatta be.

Csánki nagy erélyvel fogott a reá bízott munkához; tanúskodik erről az előttünk fekvő kötet, melynél nem tudjuk a szerző óriási erőmegfeszítését, lankadatlan buzgalmát csodáljuk-e inkább, melylyel a töméntelen anyagot összehordta, vagy a mintaszerű földolgozást, mely a száraz adatokból egy szerves egészet alkotott, egy minden tekintetben kitünő kézi könyvet, melynek mindenki, aki történelemmel foglalkozik, nagy hasznát veszi.

A szerző a főfigyelmet ugyan természetszerűleg a Hunyadiak korára fordította, adatai azonban e kort hátra is, előre is meghaladják s így a munkát annál értékesebbé teszik.

Csánki azonban ezúttal még nem az egész művet adja; nem kevesebb mint négy kötetre van tervezve a munka, melynek a most kiadott csak I. kötetét képezi, s csupán a Tiszamenti megyéket foglalja magában.

Huszonhat vármegyét ölel föl e kötet és pedig: Pilis, Pest, Heves, Nógrád, Gömör, Borsod, Abauj, Torna, Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Szabolcs, Közép-Szolnok, Kraszna, Bihar, Békés, Külső-Szolnok, Csongrád, Csanád, Arad. E huszonhat megye mindegyikénél föl vannak sorolva az oklevelekben előforduló összes várak, városok, helységek, birtokos családok és főispánok, melyek főbb története is megemlítettvén s hiteles okiratokra támaszkodván, a mű történeti tudásunkat jelentékeny mértékben kiegészíti, előbbre viszi.

Nem kevesebb mint 197 várra, 253 városra, 6426 helységre és 4370 birtokos családra nézve nyerünk e munkában fölvilágosítást s ez fogalmat adhat arra nézve, hogy mily becses lesz e munka még akkor, ha az egész kezeink között lesz.

Mert a következő II. kötet ugyanily módon fogja tárgyalni a Duna-menti megyéket, a III. Erdélyt, Szlavoniát, Horvátországot és a kapcsolt részeket, míg a IV. kötet a kimerítő tárgymutatót s Magyarországnak Hunyadiak-korabeli térképét fogja tartalmazni.

Nagybecsű e munka nemcsak a történészekre, a kutatókra, de a hadtörténelmet tanulmányozó katonákra is. Részint az által, hogy a várak fekvésére, történelmére, állapotára stb. beható s a mi legfőbb, hiteles adatokat lelünk benne, másrészt az által, hogy a történelemben gyakran fontos szerepet vitt helyek meghatározására s így az események, a hadműveletek megértésére biztos támpontokat, számos hadtörténelmi nevezetességű személyre nézve pedig hiteles felvilágosítást nyerünk.

Megbecsülhetlen adatokat nyújt továbbá e mű arra is, hogy Magyarország egyes vidékeinek jellegét, középkori állapotát megismerhesük, mely ismeret nélkül a hadtörténelmi események gyakran megmagyarázhatlanok maradnak.

A legmelegebben ajánljuk Csánki e szép munkáját mindazok figyelmébe, kik Magyarország történelmének e dicső korszaka iránt érdeklődnek.

—th.

II. A MAGYAR HADTÖRTÉNETI IRODALOM REPERTORIUMA.

AZ ÁRPÁDHÁZBÓL SZÁRMAZOTT KIRÁLYOK KORA. 1000—1301.

Szt. István kora.

A *kézikönyvek* közül: Szalay L. I. 69. Horváth M. I. 165. Fessler-Klein I. 101. Sayous I. 89. Kronos I. Huber I. 147. Büdinger, Österr. Gesch. I. Meynert, 28 l.

Fontosabb *monográfiák*: Pray: *Dissertationes histor. criticæ* 1774. I. — *Boross Mihály*, Szt. István (1860.) — *Iórá Antal*: Szt. István élete (1871.)

Irodalom a *vármegyék* honvédelmi rendeltetéséről: *Botka Tiv.*, *Jogtörténeti tanulmányok a magyar vármegyék szervezetéről.* (Budapesti

Szemle 1865. és külön.) *U. az*: A vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről. (Századok 1870., 1871. és 1872. évf. cikksorozat.) *Balássy*: Viszhang. (Századok 1872.) *Botka*: Tájékoztató stb. (U. o. 1872. 2 cikk). *Balássy* replikája (u. o. 1873. 2 cikk). *Pauler Gyula*: Szent István és alkotmánya. 2 cikk. (Századok 1879. 1. és 101. l.) *U. az*: Megye? Várispánság? (U. o. 1882. 202. l.) *U. az*: Találunk-e egy időben külön «polgári» és «katonai» ispánt? (U. o. 1882. 635 l.) *Pesty Frigyes*, A magyarországi várispánságok története (1882. Akad.) *U. az*: Eltűnt régi vármegyék (2 köt. 1880. Akad.) Végül: Wenczel, Hajnik, Kiss, Korbulyi-Pisztóry és mások jogtörténeti és közjogi művei.

Egyes értekezések. *Szabó K.*, Igaz-e, hogy a Kárpátalji felföldet nem Árpád, hanem Szt. István foglalta el? (Századok 1868. 281. és 475. l.)

Hrastilek Konrád, Némely elbeszélés és mese Morvaország történetéből a X. században. (Cseh nyelven írt érték. a Wallachisch-Mezeritschi gymnas. 1885. évi programjában.) Bírálhatja ama kérdést, vajjon Szt. István foglalta-e el a felföldet?

Móricz Gyula, Németország befolyása Magyarországra Szt. Istvántól Szt. Lászlóig. (Sz. Udvarhelyi gymn. progr. 1878.)

Sasinek: «Bretislav I.» cz. cseh nyelven írt értekezésében, mely a Slovansky letopis cz. folyóiratban megjelent (I. köt.), azt vitatja, hogy Boleszláv 1029-ben nem a magyarokat, hanem a lengyeleket támadta meg haddal.

Spitaler Fr., Kaiser Heinrichs des II. Beziehungen zu Rom und den östlichen Nachbarvölkern. (Fiumei gymn. progr. értekezés. 1856 és 1857.)

Vajjon a felvidék Csehországhoz vagy Magyarországhoz tartozott e korban, erről l. még *Loserth* cikkét: Der Umfang des mährischen Reiches unter Boleslaw II. (Mittheilg. des Instituts für österr. Gesch.-Forschg. 1881. II. évf. 1. füz.). *Loserth*nek válaszolt *Kalousek*, «Csehország határai II. Boleszláv korában» (cseh nyelven írt értekezésében, mely a prágai Sbornik Historicky cz. folyóiratnak 1883. évi folyamában jelent meg).

Szt. István kardjáról, melyet a prágai Veit-dómban őriznek, l. *Jähns*, Gesch. des Kriegswesens, (a 696. lapon, a jegyzetben).

Továbbá v. ö. *Ipolyi*, *Kápolnai*, *Melichár* és másoknak már eml., e szakra is szóló értekezéseit. — Apróbb ideszóló hírlapi cikkeket l. *Szimyei* Repertoriumában, az I. köt. 32 l. és II. köt. 16. lapján.

Végül fölemlítem, hogy egy, Szt. István és Basilius görög császár mint

szövetségesek által, a bolgárok ellen indított háborúról új kútfőt fedezett fel *Bresslau Henrik*; ennek czíme: *Fundatio ecclesiae S. Albani Namucensis*. (E kútforrás található a *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde VIII. kötetében*. 1883. az 587. lapon.)

PÉTER, ABA SAMU, PÉTER (másodsor), I. ENDRE, I. BÉLA, SALAMON ÉS I. GÉZA KORA.

Kézükönyvek: *Szalay I. 35., Horváth I. 257., Kerékgyártó I. 68., Fessler-Klein I. 147., Sayous-Molnár I. 108., Kronos (Handbuch) II. 49. és 70. l. Grundriss: II. 70., Huber I. 183., Büdinger I., Ranke: Weltgeschichte (VII. köt.), Steindorff: Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich III., Meyer von Kronau: Jahrb. des deutsch. Reichs unt. Heinrich IV. (Új kiad. 1890.) Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit II. és III. köt. Jähns: Gesch. des Kriegswesens (585. l.). Ipolyi, Meynert, Kápolnai, Melichár, Nagy Iván, Spítaler és Móríc Gyula említett cikkei (folytatólag).*

Monografiák és értekezések: *Schwarz Godofredus: Samuel rex Ungariæ.*

Szabó Károly: Péter és Aba. (Akadémiai értekezés. II. köt. 1872.)

Márki Sándor: Aba Samu. (Megjelent az aradi Kölcsey-egyesület évkönyvében.)

Mihályi C.: Aba Samu története. (A gyöngyösi kath. gymnas. program-értekezése 1884.)

Németország befolyása Magyarországra Sz. Istvántól Sz. Lászlóig. (A székelyudvarhelyi gymnas. program-értekezése. 1875.)

Strehlke: De Heinrich III. imperatoris bellis ungaricis. I.) De bello de Heinricho III. contra Petrum Ovonemque Ungariæ reges gestis. (Berlin, 1856.)

Meyndt J. G.: Beiträge zur Geschichte der älteren Beziehungen zwischen Deutschland und Ungarn. 1058—1065. Berlin, 1870.

Kümmel E. F.: Die zwei letzten Heerzüge Heinrichs III. nach Ungarn. 1051—1052. (A strassnitzi gymnas. program-értekezése. 1877. és 1879.)

Lewinski H.: Ueber die Verhältnisse Deutschlands zu den Nachbarstaaten . . . den Ungarn, im Zeitalter der fränkischen Kaiser. (1861.)

Heinrichs III. Züge nach Ungarn. (Megjelent a Hormayr-Mednyánszky-féle Taschenbuch für vaterländ. Gesch. I. 1830. évi folyamában.)

Rademacher Otto: Ungarn und das deutsche Reich unter Heinrich IV. (A merseburgi gymnas. programm-értekezése. 1885. husvét.)

Rademacher az ideszóló német kútföket és az elveszett magyar őskronikáról való viszonyt is kideríté, kivált az 1040—1046. évekre vonatkozólag. Értekezéseinek czíme: «Zur Kritik ungar. Geschichtsquellen». (Forschungen zur deutschen Geschichte. 25. köt. 1885. 381. l.) és «Aventinus und die Ungarische Chronik». (Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde. 1887. XII. köt. 361 l.)

A II. Konrád és III. Henrikkel folytatott harczokra vonatkozólag l. még a *Sasinek* által szerkesztett «Slovensky letopis» című folyóiratnak 1880. évi kötetét, melyben ideszóló cikkek találhatók.

Die militärische Thätigkeit Heinrichs IV. als Feldherrn. (Czikkorozat, megjelent a «Neue Militärische Blätter» folyóiratban. 1889. évf.)

Kiadás alatt: Kiss Lajos, Nemzeti függetlenségünk megvédelmezése III. Henrik ellen. (Hadtört. Közlem. 1891. IV. évf.)

Pray: De Salamone rege et Emerico duce Hungariae. (1784.)

7 Sanctio

Gyürki Ödön: Salamon magyar király élete. (1886. Budapest.)

Kovács J.: A cserhalmi ütközet. (Erdélyi Múzeum Évkönyv. I. köt.)

Hodor Károly: Doboka vármegye leírása. (1837.)

Pauler Gyula: Néhány szó hadi viszonyainkról stb. (Hadtört. Közlem. I. 1888. 506—7. l.) Szerinte nem a kúnok, hanem a bessenyők törtek be Salamon alatt az országba és bessenyők vívták a cserhalmi ütközetet is.

Széchy Mór: A czinkotai csata. (Ludovica Akadem. Közl. 1877. XIV. köt. 299. l. hibás évszám alatt.) E csatáról l. tov. *Kausler*: Schlachten-Atlas. (I. füz.)

A magyar hadtörténeti irodalom repertoriumát összeállította:

Dr. Mangold Lajos.